

49. *Сарбей В.* Синтез сучасності / Віталій Сарбей, Федір Шевченко // Вітчизна. — 1971. — № 7. — С. 158—163.
50. *Слободян М.* Девіз — боротьба за возз'єднання / Марія Слободян // Жовтень. — 1973. — № 12. — С. 94—96.
51. *Соколовський Е.* З іменем буревісника / Еміль Соколовський // Україна. — 1977. — № 11. — С. 14—15.
52. Творчість мільйонів // Україна. — 1959. — № 6. — С. 1.
53. *Тронько П.* Звеличені Жовтнем / Петро Тронько // Радянська жінка. — 1975. — № 12. — С. 1—2.
54. *Цюпа І.* На землі Тарасовій / Іван Цюпа // Україна. — 1961. — № 5. — С. 19—21.
55. Четвертий з'їзд письменників радянської України // Жовтень. — 1959. — № 4. — С. 155—159.
56. *Чистов К.* Легенда про Максима Залізняка / Кирило Чистов // Народна творчість та етнографія. — 1968. — № 2. — С. 32—36.
57. *Чугайов В.* Переможна хода Великого Жовтня / Володимир Чугайов // Жовтень. — 1967. — № 11. — С. 3—13.
58. *Шевченко О.* Слово про депутатів / Олександра Шевченко // Радянська жінка. — 1967. — № 12. — С. 2—3.
59. *Юр П.* На посту імені Ярослава Галана / Панас Юр // Жовтень. — 1967. — № 8. — С. 150—152.
60. *Юрченко О. Т.* Ленінська програма утвердження і зміцнення радянської влади на Україні / О. Т. Юрченко // Український історичний журнал. — 1969. — № 12. — С. 3—12.
61. *Яковлев Ю.* Наша Батьківщина — Радянський Союз / Юрій Яковлев // Малятко. — 1986. — № 10. — С. 2—3.

Максим Балаклицький

ТОЛЕРАНТИЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ ПІСЛЯ ЄВРОМАЙДАНУ

Зафіксовано ознаки безпрецедентної толерантності українських ЗМІ щодо релігійної теми після Євромайдану, порівнянної хіба що із «медовим місяцем» (пост)перебудовної журналістики з темою релігії / Церкви.

Ключові слова: *релігія, Євромайдан, ЗМІ, журналісти, толерантність.*

Зафиксированы признаки беспрецедентной толерантности украинских СМИ относительно религиозной темы после Евромайдана,

сравнимой разве что с «медовым месяцем» (пост)перестроечной журналистики с темой религии / Церкви.

Ключевые слова: *религия, Євромайдан, СМІ, журналісти, толерантність.*

The evidence of unprecedented tolerance of Ukrainian media towards religious theme after Euromaidan, which can be compared except that with «honeymoon» of post-Perestroika journalism and topic of religion / Church, has been recorded.

Key words: *religion, Euromaidan, media, journalists, tolerance.*

Від часу Євромайдану Україна зіткнулася з найбільшими випробуваннями своєї державності, національної єдності, опірності до пропагандистських впливів. Зворотним боком цієї ситуації став пошук популярного «свого», «власного», близького на всіх рівнях, включаючи журналістський та релігійний, а також запит на комплексне формулювання поняття «патріотичного», оновленого, омасовленого розуміння «українськості».

Тема релігії посіла природніше, безпосередніше місце у світських ЗМІ. Матеріалів про релігійні аспекти суспільних процесів стало більше, зник чи зменшився журналістський скепсис щодо цієї тематики. А така ж тенденція поглиблювалася з кінця 2000-х рр., коли розвінчувальні матеріали про «девіантні» вірування й течії почали доповнюватися систематичними інвективами на адресу найбільшої конфесії у країні — Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) [6].

Мета роботи — проілюструвати тезу про толерантизацію релігійної тематики українських ЗМІ після Євромайдану.

Багатопланові геополітичні й соціальні перетворення в і до-вкруг України після Євромайдану спонукають дослідників до полярних висновків. Лінію героїзації релігійного виміру цих подій презентує збірка «Майдан і Церква» [3], яка містить хроніку релігійного аспекту Євромайдану й широкий діапазон експертних оцінок. Закордонні аналітики займають стриманішу й навіть песимістичну позицію. «З самого початку моєї роботи головним редактором видання “Вісник служінь і церков Схід—Захід” у 1993 році навряд чи будь-яка подія в пострадянських країнах так суттєво вплинула на церкви та християнське служіння на східних теренах Європи, як сучасна політична криза в Україні. [1] вплив уже є значним та дуже по-

ширеним, і, на жаль, кінця кризи не видно. Конфлікт “постмайданної України” та “путінської Росії” має суттєві та довготривалі наслідки для 1) відносин трьох українських православних юрисдикцій; 2) відносин між православними в Україні та Росії; 3) відносин протестантів в Україні та Росії; 4) відносин між українськими православними, католицькими та протестантськими церквами; 5) статусу місіонерів та іноземних священиків в Україні та Росії; і 6) останнє, але настільки ж важливе, як і все попереднє, — посилення російських обмежень свободи совісті для неправославних віруючих, розпочате ще до української кризи, але вочевидь посилене нею», — зазначає Марк Елліотт, редактор авторитетного американського бюлетеня про церкви й місії на пострадянському просторі [9].

Проаналізуємо ці припущення за пунктами, виділеними М. Елліоттом.

1. Міжправославні взаємини в Україні. На хвилі Євромайдану УПЦ МП й Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) з ініціативи останньої створили комісію для ведення діалогу про об'єднання. Порівняймо це із недавньою заявою Патріарха УПЦ КП Філарета про те, що президент Російської Федерації В. Путін, «як і перший в історії братовбивця Каїн, підпав під дію сатани» [7]. Явно основного ворога очільник УПЦ КП бачить не у своїх колишніх одновірцях з УПЦ МП. Світським аналогом такої позиції можна назвати виконання тодішнім в. о. міністра закордонних справ Андрієм Дешицею непристойної пісеньки про президента РФ. Це було зроблено чиновником на підтримку протестувальників біля київського посольства РФ. Здається, порівняно з Майданом-2004 у теперішній кризі більше речників УПЦ МП займають проукраїнську позицію.

2. Взаємини православних України та Росії. Безпрецедентним явищем став відкритий лист Онуфрія (Березовського) до В. Путіна, в якому через голову свого керівника — патріарха Кирила — тодішній місцєблюститєль Київської митрополічної кафедри, а нині митрополит Київський просить главу сусідньої держави «як гаранта дотримання законності Великої країни стати на шляху (себто *перешкодити*. — М. Б.) поділу, не допустити кровопролиття й братовбивства народів, які вийшли з єдиної дніпровської купелі» [5]. Подібним, хоча й набагато меншим, викликом світських кіл стала відмова у

в'їзді до України (без пояснення причин) голові Відділу зовнішніх церковних зв'язків РПЦ митрополиту Іларіону (Алфєєву) — одному із заступників патріарха Кирила. Кримські єпархії залишено у складі УПЦ МП й не передано РПЦ, як і у випадку із протестантськими громадами цього регіону.

3. Справді, тривають суперечки на політичному ґрунті між українськими й російськими протестантами. Суто номінальні наслідки мала спроба переговорів очільників протестантських церков України та Росії, проведених в Єрусалимі. Протестанти вже скасували низку спільних планів і міжнародних заходів, які мали пройти в Україні. Наприклад, альянс «Росія без сиріт» «заморозив на невідзначений термін» [1] співпрацю із п'ятдесятницькими пасторами зі Сходу України Геннадієм Мохненком і Сергієм Демидовичем через публічну проукраїнську позицію останніх. Є підстави думати, що зазнають шкоди й довготривалі форми українсько-російського співробітництва протестантів.

4. Теза про ускладнення «відносин між українськими православними, католицькими та протестантськими церквами» видається сумнівною. Протестанти поруч із православними ченцями стояли між «Беркутом» і протестувальниками на вулиці Грушевського, закликаючи уникати насильства. Під час Євромайдану (перебуваючи під орудою митрополита Онуфрія) й пізніше Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій випускала спільні відозви, часом вельми різкі й конкретні (зауважимо назву найрезонанснішої: «Звернення українських церков і релігійних організацій з приводу іноземної агресії» (2.03.2014 р.). Майдан став досвідом екуменічної взаємодії й міжконфесійного балансу [8]. Спроби спецслужб через Міністерство культури чинити тиск на УГКЦ, забороняючи їй (під загрозою зняття з реєстрації) брати участь в акціях Майдану, викликали опір представників різних релігійних течій. Спільна біда об'єднала: кримські татари у відповідь на репресії проти розташованих у Криму громад УПЦ КП запропонували свої мечеті для богослужінь цієї конфесії.

5. На нашу думку, варто побоюватися погіршення статусу місіонерів та іноземних священиків саме в Росії. Це погіршення почалося не вчора, а веде родовід мінімум від 1997 р. — часу запровадження дискримінаційного законодавства щодо «традиційних» і «нетрадиційних» для Росії релігійних організацій.

6. М. Елліотт визнає, що «посилення російських обмежень свободи совісті для неправославних віруючих... [було] розпочате ще до української кризи». Як, власне, обмежень і щодо «неправильних» православних. Багато інформації про це подає Портал-Кредо.ру.

У кожного явища є різні сторони. Позитивним аспектом наявної кризи є посилення внутрішньої толерантності у висвітленні релігійної тематики українськими медіа після Євромайдану. «Внутрішня толерантність» означає тут відмову від акцентування міжконфесійних суперечок і скандалів та призупинення «антисектантської» істерії.

Причиною цього є увиразнення спільного противника. Таким суперником стала Російська Федерація з її чільною конфесією, статус якої має низку ознак державної церкви, — Російською православною церквою. Наразі для України «Росія померла як бренд», — зазначає Макс Скибинський, дописувач журналу «Новое время» (nvua.net, 25.07.2014 р.). «Російське» стало пунктом відштовхування, відбиття, антонімічності до «українського». Це торкається і релігійної (церковної) сфери.

Моніторинг журналістських матеріалів релігійної тематики здійснюють сайти Релігійно-інформаційної служби в Україні (РІСУ) й «Релігія в Україні». Директор РІСУ Тарас Антошевський та головний редактор сайту «Релігія в Україні» Сергій Штейников надали коментарі для цієї статті. За цей час додалося роботи релігійним оглядачам світських ЗМІ: газет «День» (колонки Юрія Чорноморця, Мирослава Мариновича), «Дзеркало тижня» (фейлетони Катерини Щоткіної) й «Україна молода» (Ярослава Музиченко), сайту «Українська правда» (блог Любомира Гузара), привертають увагу репортажі Дмитра Фіоника в журналі «Фокус». Можна говорити про певне відкриття персони Юрія Чорноморця. Наразі він є найпомітнішою фігурою релігійної публіцистики України — з точки зору як кількості публікацій, так і їх аналітичної глибини. Інтернет не обмежує місце й дає цілком порівнянню з паперовою публікацією аудиторію, що сприяє розвитку цеху релігійних журналістів.

«Безперечно, ЗМІ зверталися і звертатимуться в критичних суспільних обставинах до думки Церкви — впливового духовного і морального авторитету. Ситуація в Україні ускладнюється тим, що у нас через розділення Церков немає єдиної “загальноцерковної”

позиції. Точніше, є певний орієнтир у вигляді Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, але не завжди кожна з конфесій приєднується до підписання спільних документів або дотримується їх. У цьому сенсі вважаємо, що очікування журналістів загалом виправдалися, — і з початком Євромайдану, і до, і після нього вже можна було припускати, яка з Церков яку позицію займе в громадському конфлікті. І сьогодні емоційне ставлення українських ЗМІ до церковних позицій лише розвивається — від посилення критичних публікацій щодо УПЦ (МП) до появи нових схвальних відгуків відносно решти конфесій», — зазначив С. Штейников.

Найдоречнішою тут видається військова термінологія. Відбувається ідеологічна мобілізація українського суспільства — у першу чергу через медіасередовище. Анексія Криму й військовий конфлікт на Сході України з дедалі виразнішою участю регулярної російської армії змусили українське суспільство поляризуватися стосовно підтримки проукраїнської або проросійської сторони конфлікту.

Вимоги підтримати цю мобілізацію адресовано й нечисленним і в принципі екзотичним релігійним течіям: матеріали на кшталт *що кришнаїти роблять на майдані* або закиди Миколи Малухи та Олексія Гордєєва щодо дефіциту, на їх думку, патріотичної позиції у середовищі українських протестантів [4].

Тарас Антошевський переконаний, що особливу увагу світських ЗМІ привернула участь священнослужителів у подіях Євромайдану. На звернення священників почали реагувати, коли Євромайдан став трагічним місцем насильства. Тоді самі майданівці почали запрошувати священнослужителів, просити про молитву, підтримку, увагу до себе з боку Церков, й увага медіа до релігійної тематики відповідно збільшилася. Церква увійшла в суспільно-політичне поле й почала відігравати, стверджує Т. Антошевський, позитивну роль миротворця. Журналістів зацікавило, як та чи інша релігійна течія ставиться до Євромайдану, чи присутні там її священники. Що жорсткішою ставала ситуація на Євромайдані, що більше агресії проявляла влада, то увага до позиції Церков зростала. Це можна зауважити з добової кількості відвідувачів сайта РІСУ. Якщо на початковій стадії Євромайдану на цей сайт заходило 10 000—12 000 осіб на день (ідеться про вузлові дати), а у спокійніші дні було менше 10 000 хостів, то в період загострень відвідуваність перевищувала

20 000 осіб. Увагу журналістів РІСУ фіксувала в тому, що численні ЗМІ републікували повідомлення цього сайта. У відповідь на якусь реакцію Церков на кризу — послання тощо — були звертання журналістів з проханням про коментар та інформацію про контактних осіб церков, готових до спілкування з пресою.

Пізніше, коли Євромайдан пройшов свою найактивнішу фазу, Церква стала, з одного боку, місцем прихистку, з іншого — посередником на переговорах протестувальників і влади.

Вірність ідеалу проєвропейської України (тобто політична орієнтація) визнана достатньою підставою, щоб зняти підозри з релігійної організації в девіантності чи потенційній загрозі, яку вона може створити своїм adeptам в Україні, а то й усьому суспільству. Посилилися соціальні механізми самозбереження. Як закріпити перемогу? Хто прийде на допомогу в критичний час? І загалом не фанатичне релігійне українське суспільство подає сигнал про пошук підтримки, авторитету, захисту — хоч би й релігійного характеру й походження. Цей сигнал вловлюють, посилюють і транслюють журналісти.

Війна скасовує дідівщину в армії. Її ознаки проукраїнської позиції будь-якої релігійної організації сприймаються із незрівнянно більшою готовністю.

Церкві більшості — Українській православної церкві Московського патріархату — «києвоцентричні» (проєвропейські) журналісти адресували запит «українізуватися» (культурно й політично) і стати «церквою людей», суспільства, громадянським рухом, а не «(про)владною конфесією».

Після Євромайдану, зазначає Т. Антошевський, сформувався два основних об'єкти уваги журналістів: перший — позиція Московського патріархату в Москві та Україні, другий — допомога Церков армії, біженцям й АТО. У цей час погіршилося здоров'я митрополита Володимира, пізніше він помер, і відбулися вибори його наступника. Оглядачі зауважили ностальгійну пам'ять про митрополита Володимира. Катерина Щоткіна твердить, що своєю суспільною довірою УПЦ МП завдячує насамперед авторитету покійного митрополита. Багато матеріалів обговорювали вибори нового глави УПЦ МП і персону нового настоятеля. Викликом став його високий моральний авторитет молитвеника й ченця, який не втручався

у церковні та політичні обгородки. Переважав прогноз, що Онуфрій продовжить лінію Володимира на збереження status quo — єдності Церкви з Москвою при помірній українізації, особливо у зовнішніх комунікаційних жестах.

Іншим сюжетом стала низка фактів про те, що служителі цієї Церкви на Сході, як жодної іншої, благословляли дії сепаратистів, надавали їм військову допомогу. Наприклад, підвозили сепаратистам амуніцію.

Спочатку патріарх Кирило і його оточення намагалися маневрувати, не висловлюючи прямої оцінки ситуації, але пізніше, як зазначає Т. Антошевський, «виступи ієрархів стали наводкою для бойовиків». Наприклад, Іларіон стверджував, що у подіях на Сході України «винні уніати й розкольники». Пізніше сепаратисти заявили: «Ми прийшли воювати з уніатами й розкольниками». Отже, Церква «вказує, кому треба збройно протистояти» (Т. Антошевський). Журналісти міркували, як реагувати на те, що «московська церква виконує в Україні функцію п'ятої колони». Більшість вірних УПЦ МП є українцями, однак значна й активна частина цієї конфесії культурно й політично «налаштована на Москву». Отже, Церква може бути частиною системи національної безпеки. Будь-яка проповідь священника має вплив на паству, і зазвичай її зміст може тлумачитися в тій чи іншій політичній площині.

Солдати в АТО просять духовної, психологічної підтримки, молитви, натільні хрестики — на перший план висуваються прохання, потреби нематеріального характеру. Це створює привід і журналістам побачити Церкву (в узагальненому сенсі) в іншому світлі, не лише як здійснювача ритуалів. Для багатьох читачів стали відкриттям інтерв'ю зі священниками різних конфесій, що працюють у зоні АТО.

В українських ЗМІ фактично згорнуто «антисектантську істерію» — інформаційну війну з «неправильними» віруючими та їх організаціями. Помітно покращилося ставлення до протестантів, переважно уособлюваних «фактичним п'ятим президентом України» Олександром Турчиновим. Відзначимо, наприклад, оцінку його персони у вступі до інтерв'ю, даного Соні Кошкіній [2], і п'ятдесятниками Слов'янська — мучениками й добродійцями [10]. Унікальна ситуація, коли протестантський проповідник очолює

пострадянську країну, стала викликом для журналістів. Не без зусиль українські медійники абстрагувалися від спроб спекулювати на конфесійності в. о. Президента.

Раніше протестанти на Сході України переважно мали космополітичні настрої, а тепер виявилось, що їхня аполітичність не є захистом від експропріації сепаратистами молитовних приміщень, арештів, викрадень священиків.

Проукраїнська позиція кримських татар спонукала журналістів до несміливих спроб висвітлювати іслам, а юдейські рабини перетворились на різновид політологів-консультантів.

Отже, найбільший медійний резонанс викликали:

- участь священиків у протестах на Майдані — тут акцентовано *підтримку* Церквою українського суспільства;
- діяльність військових капеланів в АТО — підкреслено готовність представників Церкви *ризикувати* своїм здоров'ям і життям;
- відгук релігійних організацій на військовий конфлікт (допомога, волонтерство) — зазначено *доброчинну* діяльність Церкви;
- сумна хроніка релігійних репресій на Донбасі — наголошено *мучеництво* Церкви.

Наразі ця тема не видається вузькоспеціалізованою. Можна говорити, що релігійна тематика інколи виходить на рівень рейтингових тем «другого ешелону» на кшталт спортивної. Однак навряд чи в найближчому майбутньому можна очікувати на релігійний аналог Євро-2012. Бо, скажімо, Папа Римський Україну вже відвідував. До того ж Іван Павло II мав для України 2001 р. набагато більше символічне значення, аніж заклики й молитви Франциска I за мир в Україні.

Інтенсивність уваги світських ЗМІ України до релігійної тематики є намаганням створити контрпропаганду, використати релігійні смисли, об'єднавчий потенціал релігійних символів і гасел у формуванні/зміцненні опору на всіх рівнях — ідеологічному, політичному, культурному, військовому.

Висновки. Зазначені аспекти аналізованої теми змушують тлумачити це радше як реакцію українських журналістів на зовнішні загрози, ніж формування *культури, традиції* релігійної терпимості й поваги до (релігійного) Іншого. Що потрібно для зміни ситуації — тема наступних досліджень. Уже зараз можна стверджувати,

що багато залежатиме від суспільної стратегії самих релігійних організацій, їх об'єктивної потреби, доречності в громадському житті українського соціуму. А також від того, чи зможе українська медіасфера чинити опір комерціалізації ЗМІ. Від формування українським соціумом запиту на цивілізовану релігійність зокрема.

1. Альянс «Россия без сирот» заморозил сотрудничество с Демидовичем и Мохненко [Електронний ресурс] // Мир Вам! — Режим доступу: <http://mirvam.org/2014/09/05/альянс-россия-без-сирот-заморозил-со/> [5.09.2014].
2. Кошкина С. Александр Турчинов: «При вторжении со стороны Чернигова, русские танки уже через пару часов могли быть в Киеве» [Електронний ресурс] / С. Кошкина // Левый берег . — Режим доступу: http://lb.ua/news/2014/06/27/271204_aleksandr_turchinov_pri_vtorzhenii.html [27.06.2014].
3. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. Филипович Л. і Горкуші О. — К. : Самміт-книга, 2014. — 656 с.
4. Малуха Н. Церковь, далекая от народа / Н. Малуха, А. Гордеев [Електронний ресурс] // Идеи для Бога. — Режим доступу: <http://www.ideas4god.com/2014/07/01/cerkov-dalekaya-ot-naroda/> [1.07.2014].
5. Местоблюстителъ УПЦ митрополит Онуфрий направил письмо Президенту РФ В. Путину [Електронний ресурс] // Православіє в Україні. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/data/vazhno-mestoblyustitel-upc-mitropolit-onufriy-napravil-pismo-prezidentu-rf-vputinu.html> [2.03.2014].
6. Настоятель Печерской Лавры с криками о блуде и абортax отобрал у журналистки телефон [Електронний ресурс] // Зеркало недели. — Режим доступу: http://zn.ua/SOCIETY/nastoyatel_pecherskoy_lavry_s_krikami_o_blude_i_abortah_otobral_u_zhurnalistki_telefon_.html [24.09.2012].
7. Новий Каїн. Заява Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [Електронний ресурс] // Церква.info. — Режим доступу: <http://cerkva.info/uk/patrosplannia/5417-new-kain.html> [5.09.2014].
8. Солдатов А. Доктор философских наук, религиовед, мирянин УПЦ МП Юрий Черноморец: «Если бы не позиция Церквей, у нас бы реально была бы гражданская война — так взаимно были озлоблены все» [Електронний ресурс] / А. Солдатов // Портал-Кредо.ру. — Режим доступу: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=authority&id=2069>.
9. Схід—Захід. Вісник служінь і церков [East—West Church and Ministry Report]. — 2014. — Т. 22, № 3. — С. 2.
10. Фионик Д. Восхождение. Кто убил четырёх христиан в осаждённом Славянске / Д. Фионик // Фокус. — 2014. — № 34.